

Empire studies. De toekomst van het onderzoek naar de oude geschiedenis

Interview met Luuk de Ligt en Paul Kloeg

Lotte Koppenrade en Christian Slieker

Luuk de Ligt, hoogleraar oude geschiedenis aan de Universiteit Leiden, keek wat afwezig op toen twee redacteurs van *Leidschrift* zijn kamer binnenkwamen. Of hij het interview niet was vergeten. ‘Nee, nee, kom binnen’. Hij legde nog snel enkele papieren op een grote berg met boeken en artikelen, terwijl naast hem zijn promovendus Paul Kloeg aanschoof. Al snel begon De Ligt enthousiast te vertellen over zijn European Research Council (ERC) project ‘An Empire of 2000 cities: urban networks and economic integration in the Roman Empire’. De Ligt heeft als doel de stedelijke netwerken binnen de provincies van het Romeinse Rijk te reconstrueren. Vooral de kwantitatieve eigenschappen van deze netwerken worden gebruikt om een nieuw licht te laten schijnen op de niveaus van economische integratie binnen het Romeinse Rijk. Hij wordt in zijn onderzoek bijgestaan door hoogleraar Archeologie aan de Universiteit Leiden John Bintliff, twee Postdocs en zes promovendi. Speciaal voor *Leidschrift* lichtten De Ligt en zijn promovendus Paul Kloeg toe op welke manier het project een vernieuwing in het onderzoek naar oude geschiedenis kan betekenen.

Hoe is het project ‘An empire of 2000 cities’ ontstaan?

De Ligt: ‘Het project is eigenlijk voortgekomen uit een eerder project. In 2004 startte ik een onderzoek dat zich richtte op de bevolkingsgeschiedenis van Italië. Ik ontdekte dat er ontzettend veel bekend is over afzonderlijke steden. Zo zijn er eindeloze boeken over Pompeii en Herculaneum, maar een overzichtswerk over Italië is er niet. Niemand heeft het totaalplaatje samengesteld. Daardoor wist ik dat er een gat in de markt was. Ik ben toen zelf begonnen met Noord-Italië, dat waren tachtig steden en daarom nog wel te doen. Met Noord-Italië was ik al een half jaar bezig, dus ik wist dat ik een groter gebied, zoals het gehele Romeinse Rijk, nooit in mijn eentje zou kunnen doen. Het moest dus een groter project worden. Alleen kon de insteek van het nieuwe project niet demografisch zijn. Voor Italië heb je namelijk literaire bronnen die je kunt confronteren met de archeologie, maar

voor het complete Romeinse Rijk ontbreken deze. Ik heb er daarom voor gekozen om me in dit project te richten op de economie. We onderzoeken nu het complete stedelijke netwerk van het Romeinse Rijk, met de bedoeling ook iets te zeggen over de onderliggende economische structuur. Alleen moet ik hier wel bij vertellen dat wanneer je het hebt over de economie van het Romeinse Rijk, je het dan ook altijd hebt over wat wij de ‘political economy’ noemen. De economie moet je in ruime zin interpreteren, bij de Romeinen gaat het dan ook over de bestuursstructuur, politieke structuur en economische implicaties.’

Is dit project te omschrijven als een *area study*?¹

De Ligt: ‘Nou, ik zie het meer als een *empire study*. De focus van het project ligt op het gehele Romeinse Rijk. Van grofweg Zuid-Schotland tot het noorden van de Soedan en van Noord-Irak tot westelijk Portugal. Maar ik heb wel afscheid genomen van de bevolkingsgeschiedenis. De verleiding hier toch nog iets mee te doen is groot, maar het blijkt gewoon een heel moeilijk verhaal te zijn wanneer je dat niet met cijfers kunt confronteren. Het sociale aspect zit er wel in, omdat het bijna niet van het politieke te scheiden is in de Romeinse wereld. Religie blijft wel helemaal buiten beeld.’

Hoe ziet de structuur van het project eruit?

De Ligt: ‘Om het project behapbaar te houden, hebben we het Romeinse Rijk opgedeeld in tien stukken. Acht daarvan worden onderzocht door AIO’s en Postdocs en twee stukken onderzoek ik zelf, namelijk Italië en Egypte. Verder ben ik de projectleider, maar we hebben ook archeologische expertise nodig. Dat wordt gedaan door John Bintliff, hoogleraar Archeologie. De twee Postdocs, Matthew Hobson en Rinze Willet, begeleiden elk drie AIO’s. Zo zit het technisch in elkaar, maar in feite komen mensen ook altijd weer bij mij langs. Dit is mogelijk omdat iedereen in hetzelfde gebouw (Johan Huizinga in Leiden) zit. Dit wil overigens niet

¹ Een *area study* is een interdisciplinair onderzoek gericht op een specifiek geografische, nationale of culturele regio. Tijdens het onderzoek worden verschillende heterogene aspecten van het gebied (zoals economie, politiek, sociale factoren, religie, cultuur) geanalyseerd.

zeggen dat we alleen maar Leidse onderzoekers in dienst hebben. Ik kan zelf bijvoorbeeld veel talen lezen, maar niet Bulgaars, Servisch of Kroatisch. Dat moet je echter wel kunnen, want er zijn veel publicaties in die talen. Daarom hebben we bijvoorbeeld Damjan Donev uit de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië erbij gehaald.’

Paul Kloeg, één van de promovendi: ‘Zelf heb ik Hebreeuws geleerd en richt ik mij op de Levant, dit is ongeveer het hele Midden-Oosten. Dus eigenlijk Syrië en Israël, een klein stukje Jordanië, een enkel handelsplaatsje in Saoedi-Arabië en delen van Irak. Met één van mijn collega’s vecht ik over Armenië.’

Hoe is de wisselwerking met het onderzoeksgebied archeologie?

Kloeg: ‘De helft van de bronnen die we gebruiken zijn archeologische publicaties. Dat is eigenlijk al één heel grote reden om met hen samen te werken. Daarnaast zijn wij bijna genoodzaakt om telkens met archeologie bezig te zijn omdat we zoveel naar de fysieke aspecten van steden kijken.’

De Ligt: ‘Elke dissertatie heeft tevens een tweede lezer van de faculteit archeologie, om te zorgen dat het archeologische aspect ook klopt. Verder gaat de groep elk jaar naar Griekenland, waar de historici leren om archeologisch onderzoek te doen. Omgekeerd leren de archeologen weer historisch onderzoek te doen. Zo weet iedereen waar hij of zij het over heeft.’

Kloeg: ‘Dit helpt heel erg. Daardoor ben je scherper in het lezen van archeologische publicaties. Je kunt de vraag stellen hoe realistisch de uitkomsten zijn die het artikel uitdraagt.’

De Ligt: ‘En het is een goede reden om een keer het kantoor uit te gaan.’

Zit er een vergelijkend element in het onderzoek?

De Ligt: ‘Ja, dat klopt. We gaan uiteindelijk de verschillende gebieden in het Romeinse Rijk met elkaar vergelijken. Waarom zijn er bijvoorbeeld veel steden in een bepaald gebied terwijl ergens anders maar heel weinig steden zijn? De verklaring hiervoor kan gezocht worden in de verschillen tussen de onderliggende maatschappijen. Daarnaast maken we ook een vergelijking in de tijd. Voor sommige gebieden, zoals Italië, is een vergelijking met de

vroegmoderne tijd mogelijk. Verder kijken we naar de voorgeschiedenis van de gebieden. Wanneer je bijvoorbeeld kijkt naar Romeins Egypte, dan is dat al sinds de Vroeg Faraonische tijd (3032 – 2639 voor Christus) ingedeeld in veertig districten, met elk een centrale tempel. Langzamerhand ontwikkelden die tempelcomplexen zich tot een soort stadjes. Er zijn dus in Romeins Egypte – verrassing, verrassing – ongeveer veertig steden. Als je dat wilt begrijpen, moet je dus drieduizend jaar teruggaan.’

Welke onderzoeksmethode gebruiken jullie?

De Ligt: ‘Eigenlijk hebben wij een soort theoretische gereedschapskist. Dit kun je zien als een gedeeld instrumentarium met verscheidende theorieën, zoals de netwerktheorie en de centrale-plaatsen-theorie. Bij de netwerktheorie reken je uit hoeveel verbindingslijntjes er tussen steden lopen. Dat zegt iets over de centraliteit van een stad binnen een netwerk. De netwerktheorie voorspelt daarbij dat steden die centraal liggen in een netwerk groter zijn dan andere steden. De centrale-plaatsen-theorie zegt iets over de verdeling van nederzettingen over een landschap.’

Kloeg: ‘Het leuke van netwerkanalyses is dat een stad niet per se geografisch centraal hoeft te liggen om als een centraal punt in een netwerk aangemerkt te worden.’

De Ligt: ‘Dat klopt. De verschillende theorieën leiden ook tot verschillende voorspellingen. We gebruiken ons instrumentarium overigens vooral om vragen te stellen. Het is niet een soort sjabloon dat wij opleggen. De theorieën genereren een aantal perspectieven en mogelijke antwoorden die niet allemaal tegelijkertijd juist kunnen zijn. Het is dus een gereedschapskist, maar het gebouw dat we daarmee gaan bouwen staat niet van tevoren vast. En dat is maar goed ook.’

Hoe gaan jullie in de praktijk te werk?

De Ligt: ‘We beginnen in eerste instantie met de omvang van de stad, hiermee bedoelen we de fysieke grootte van de stad. Hoeveel hectare is de stad? Tegelijkertijd verzamelen we ook informatie over publieke gebouwen. Dus welke steden hebben een theater, amfitheater, forum of basilica? We kijken hiernaar om achter de functie van de steden te komen. Steden van

verschillende grootte vervullen misschien ook verschillende functies. Of misschien kan een klein stadje toch al die functies vervullen als een soort servicecentrum.’

In welk stadium bevindt het onderzoek zich nu?

De Lig: ‘We zijn bijna klaar met het verzamelen van alle gegevens. Maar dan moet ik ook zeggen dat het een soort van gebed zonder einde is, omdat er telkens weer nieuwe literatuur bijkomt. Hier geldt overigens wel de wet van de afnemende meeropbrengst, op een gegeven moment vind je nog wel nieuwe dingen, maar dan bevestigen die slechts wat je al weet. De bedoeling is om zo rond de kerst van 2015 alle basisgegevens in onze database te hebben.’

Zijn er al voorlopige conclusies te trekken?

Kloeg: ‘Voor mij is het in mijn regio in ieder geval nog te vroeg om daar mee te beginnen, maar het is wel iets waar ik op dit moment het meest naar uitkijk.’

De Lig: ‘Ik vind het ook nog wel wat vroeg voor conclusies. Wat ik wel durf te zeggen, is dat het Romeinse Rijk een modulenstructuur heeft en dat de economie dus ook zo werkt. Het Romeinse Rijk bestond uit tweeduizend modules, waarbij een module een stad is met zijn territorium. Alle bestuurstaken waren gedelegeerd aan de stadsbesturen van de modules, want de Romeinen – het centrale Romeinse overheidsapparaat – wilden eigenlijk zelf zo min mogelijk bestuurszaken uitvoeren. Deze modules waren op zekere hoogte ook weer met elkaar verbonden, onder andere via belastingstromen en handel. Daarom is de naam van mijn project ook zo passend: “An empire of 2000 cities”.’

Wat zijn de meest opmerkelijke vondsten?

Kloeg: ‘Ik heb ergens midden in Zuid-Syrië een dorpje gevonden, waar niks te verbouwen was, maar waar wel een grote tempel stond en daarnaast allerlei huizen waar mensen blijkbaar konden overnachten. Ondanks dat er

dus geen mensen woonden, was het een grote centrale plaats voor onder andere rondtrekkende nomaden. Er was bijvoorbeeld ook een grote wateropslag.’

De Ligt: ‘Wat mij zo verbaasde in mijn onderzoek is de gigantische spanwijdte van steden. Binnen in Italië heb je Rome met één miljoen inwoners, maar ik heb ook een stadje gevonden van één hectare. Eén hectare, dat is honderd bij honderd meter en dat is dan juridisch gezien een officiële stad. Dan vraag je je toch af hoe dat allemaal in hetzelfde systeem kan passen. Hoe grijpt dat in elkaar?’

Hoe ziet het verdere verloop van het project eruit?

De Ligt: ‘De AIO’s en de Postdocs schrijven allemaal een boek over hun eigen gebied. Daarna schrijf ik samen met John Bintliff, mijn archeologische *counterpart*, een afsluitend boek over het gehele Romeinse Rijk. Je zit dan op een iets hoger abstractieniveau en voor alle details kan verwezen worden naar de achterliggende proefschriften.’

Kloeg: ‘In de praktijk betekent het dat we over ongeveer anderhalf jaar klaar moeten zijn met alles ordenen en schrijven. Dan kan De Ligt beginnen met het schrijven van het overkoepelende slotboek.’

De Ligt: ‘Hoogstwaarschijnlijk worden de boeken ook gepubliceerd, maar dat hangt deels af van de kwaliteit. Daarnaast moeten we nog nadenken over hoe we dat gaan aanpakken. We kunnen bijvoorbeeld een reeks maken, maar dan is de vraag welke uitgever dat voor zijn rekening wil nemen. Daarom kun je ook voorstellen dat we de boeken in verschillende landen laten verschijnen. Dan kan Paul wellicht zijn boek in Jeruzalem publiceren.’

En wat is het plan voor de database?

De Ligt: ‘Alles wordt gepubliceerd. Het is bij Europese projecten namelijk verplicht om na afloop de data publiek te maken. Dus die komen op een website waar iedereen bij kan komen. Dat is leuk voor vervolgstudies. Met onze data zou je namelijk nog veel meer kunnen doen. Eigenlijk hoop ik dat die database levend blijft; dat er telkens nieuwe vondsten op worden gezet.’

Kloeg: ‘Wat ook erg gaat helpen, is dat er al een soort netwerk van databases over de oudheid aanwezig is. Verschillende antieke steden hebben

al een eigen wetenschappelijke database. Deze zijn aan elkaar gelinkt en we hopen dat dit ook met onze database gaat gebeuren. Dan kunnen de bezoekers van de database, als ze dat zelf willen, doorlinken naar meer informatie. Grappig genoeg loopt juist de sectie Oudheid voor op het gebied van de ICT.’

De Ligt: ‘Wat dit project naar mijn idee ook zo leuk maakt, is juist de kans op vervolgstudies. Studenten zeggen vaak: “Ja, maar bij de oudheid kom je niet aan nieuw materiaal, er komt geen nieuwe informatie bij.” Maar dit project laat zien dat wanneer je oud materiaal verzamelt en bij elkaar brengt, je met deze informatie juist hele nieuwe dingen kunt doen. De wereld van de oude geschiedenis bestaat nu nog vaak uit detailstudies, dus duizenden artikelen over één inscriptie. Ons onderzoek is vernieuwend omdat wij tienduizenden inscripties bij elkaar brengen en hierdoor een nieuwe invalshoek creëren. Hier ligt nog een stukje toekomst voor de oude geschiedenis.’

Professor De Ligt, bent u zelf nog van plan een vervolgproject te starten?

De Ligt: ‘Dat is moeilijk te zeggen, daarvoor is het nu te vroeg. Maar ik moet ook zeggen, dat wanneer je vier of vijf jaar met iets bezig bent geweest, je ook wel zin hebt in totaal iets anders. Dus wanneer je vijf jaar steden hebt gedaan, denk je: “Laat ik nu maar eens godsdienst doen.” En als je dan weer vijf jaar godsdienst hebt gedaan, vind je wel weer iets anders dat je interesseert.’